

ประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่น

ปัญจภรณ์ ยะเกษม* พัทชรภณ ไชยสังข์*

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบรรยายประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่น โดยศึกษาประสบการณ์ของแม่วัยรุ่นที่พบบุตรมารับวัคซีนในหน่วยบริการสุขภาพเด็กดี (Well baby clinic) ของโรงพยาบาลระดับปฐมภูมิแห่งหนึ่ง ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดปทุมธานี โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพตามแนวคิดเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Phenomenology) เก็บรวบรวมข้อมูลในเดือนเมษายน ถึง เดือนตุลาคม พ.ศ. 2555 โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth interview) ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรม (Observation) ของแม่วัยรุ่น จำนวน 10 ราย วิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิเคราะห์ข้อมูลของโคไลซ์ซี ใช้วิธีการในการสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลตามแนวทางของ Guba and Lincoln's ผลการวิจัยพบว่า แม่วัยรุ่นมีประสบการณ์ใน 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การสร้างครอบครัวใหม่ และ 2) พยายามให้สิ่งที่ตนเองไม่เคยได้รับแก่ลูก และ 3) จะไม่ยอมให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย ผลการวิจัยครั้งนี้ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องเข้าใจความหมายของประสบการณ์ของแม่วัยรุ่น ซึ่งเป็นประโยชน์ในการพัฒนารูปแบบการให้บริการ และเป็นข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการศึกษาวิจัยต่อไป

คำสำคัญ: ประสบการณ์, แม่วัยรุ่น

* อาจารย์ประจำ คณะพยาบาลศาสตร์ วิทยาลัยนานาชาติเซนต์เทเรซา E-mail : panjaporw@hotmail.com

Experiences in becoming a teenage mother

Panchabhorn Yakasem*, Phatcharaphan Chaiyasung*

Abstract

The purpose of this study was to describe the experience in becoming a teenage mother in well-baby clinic at primary care hospital in Pathumthani province. The descriptive phenomenological approach was implemented to collect and analyze data from a purposively selected sample of 10 teenage mothers. In-depth interviews and observations were used. The data collection and analysis occurred simultaneously from April to October, 2012. Colaizzi's method for gaining phenomenological was used. Guba and Lincoln's criteria were applied to ensure trustworthiness. Three main issues emerged from the data analysis, 1) establishing a new family 2) providing for their children, and 3) preventing of repeated history. The findings of this study lead to basic understanding of the experiences of teenage mothers. This understanding is useful to develop health service concepts and provide basic information for further research.

Key words: Experience, Teenage mother

* Instructor, Faculty of Nursing, St. Theresa International College E-mail : panjaporw@hotmail.com

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การเป็นแม่ (Mothering) ถือเป็นอัตลักษณ์ที่สำคัญของผู้หญิงตามทัศนะของครอบครัวในสังคมไทย ไม่ว่าสังคมจะมีเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเพียงใด ผู้เป็นแม่ยังคงถูกสังคมคาดหวังให้ทำหน้าที่ในการให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรอยู่เช่นเดิม การเป็นแม่ในปัจจุบันกลับพบว่าอายุของผู้ที่เป็นแม่มีแนวโน้มลดต่ำลง¹⁻²

สถานการณ์การตั้งครรภ์ในวัยรุ่นทั่วโลกทวีความรุนแรงมากขึ้น จากสถิติการตั้งครรภ์ของวัยรุ่นไทยในปี พ.ศ. 2555 ที่สูงเป็นอันดับ 1 ของทวีปเอเชีย และเป็นอันดับ 2 ของโลกรองจากประเทศแอฟริกาใต้ การเป็นแม่ของวัยรุ่น (Becoming teenage mother) ส่งผลให้เด็กหญิงต้องใช้ความพยายามในการทำบทบาทหน้าที่ในการเป็นแม่ให้สมบูรณ์ อีกทั้งยังต้องตอบสนองต่อบทบาทและความต้องการตามวัยของตน ถือเป็นการเผชิญภาวะวิกฤติทั้งการเปลี่ยนแปลงทางด้านบทบาท และการเปลี่ยนแปลงของร่างกายที่เกิดขึ้นจากพัฒนาการตามวัย ส่งผลให้เกิดความเครียดจากการปรับตัว³⁻⁴ นอกจากนี้การอยู่ในสถานะแม่อายุยังน้อยสำหรับสังคมไทยยังมองว่าเป็น “ภาวะเปี่ยงเบน” ไปจากมาตรฐานความเป็นแม่ที่ดี ที่สังคมวางบรรทัดฐานไว้⁵⁻⁶

การเป็นแม่ (Mothering) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนการตั้งครรภ์ และเมื่อการตั้งครรภ์เกิดขึ้น เป็นการเริ่มต้นสร้างความผูกพันที่เป็นพื้นฐานสำคัญของความรักระหว่างมารดาและทารกภายหลังคลอด ตลอดระยะเวลาของการตั้งครรภ์เป็นกระบวนการในการพัฒนาพัฒนาการของหญิงตั้งครรภ์ไปสู่บทบาทการเป็นแม่ การกระตุ้นประสาทสัมผัสของทารกในครรภ์ช่วยให้ทารกในครรภ์มีการเจริญเติบโตและมีพัฒนาการที่ดี นอกจากการเลี้ยงดูบุตรให้เจริญเติบโตแล้ว ผู้เป็นแม่ยังต้องปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตเพื่อให้บุตรสามารถปรับตัวและอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้⁷

การตั้งครรภ์ในมารดาวัยรุ่นถูกมองบนฐานคิดและมุมมองว่า “เป็นปัญหาสังคม” การศึกษาบทบาทงานวิจัยทางการแพทย์ในกลุ่มมารดาวัยรุ่นมีการดำเนินการศึกษาที่มุ่งไปยังกระบวนการและผลกระทบของการเป็นมารดาวัยรุ่น พฤติกรรมการดูแลสุขภาพ การสนับสนุนทางสังคม การปรับตัว และการพยาบาล โดยการศึกษาความรู้แก่มารดาในระยะหลังคลอด⁸ ในส่วนของการศึกษาที่สะท้อนถึง “เสียง” ตามมุมมองของมารดาวัยรุ่นเหล่านี้ยังมีการให้ความสนใจค่อนข้างน้อย เนื่องด้วยศาสตร์ทางการแพทย์เป็นศาสตร์ที่เกี่ยวกับมนุษย์ เน้นการมองมนุษย์แบบองค์รวม การเข้าใจถึงประสบการณ์การเป็นแม่ของแม่วัยรุ่นย่อมทำให้พยาบาลสามารถให้การช่วยเหลือ ดูแลได้อย่างเหมาะสม การทำความเข้าใจถึงการเป็นแม่ของวัยรุ่นที่เกิดขึ้นได้ตรงตามประสบการณ์ของวัยรุ่นนั้น

จำเป็นต้องทำความเข้าใจจากมุมมองของตัวแม่วัยรุ่นเอง จะช่วยให้เกิดความเข้าใจการเป็นแม่ของวัยรุ่นตอนต้นได้ดี ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่นตอนต้นโดยใช้แนวคิดทฤษฎีพื้นฐานจากแนวคิดการเป็นแม่ และใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเชิงปรากฏการณ์วิทยาแบบเฮร์เมเนวติกส์ (Hermeneutic Phenomenology) เป็นระเบียบวิธีการวิจัย เพื่อช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประสบการณ์ของการเป็นแม่วัยรุ่นได้

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อศึกษาประสบการณ์ของการเป็นแม่วัยรุ่น

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการเชิงคุณภาพโดยใช้แนวคิดการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (Hermeneutic Phenomenology) เป็นระเบียบวิธีวิจัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจความหมายความคิด ความรู้สึกจากการรับรู้ของประสบการณ์ (Lived Experience) ของแม่วัยรุ่นในการทำหน้าที่ “การเป็นแม่”

การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาแบบเฮร์เมเนวติกส์เป็นแนวคิดพื้นฐานซึ่งให้ความสำคัญกับความเป็นบุคคล โดยเชื่อว่าบุคคลให้คุณค่าหรือความหมายแต่ละเรื่องไม่เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในการดำเนินชีวิตอยู่ในสิ่งแวดล้อม (Being-in-the-world) รวมทั้งภูมิหลัง ได้แก่ อายุ การศึกษา วัฒนธรรม และค่านิยมทางสังคม การศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาแบบเฮร์เมเนวติกส์เป็นการศึกษาประสบการณ์ตามสภาพที่เป็นจริงตามการรับรู้และการให้ความหมายของผู้ให้ข้อมูลที่อาศัยอยู่ในสถานการณ์นั้น ๆ โดยมีวิธีการค้นหา วิเคราะห์ เขียนบรรยายและอธิบายประสบการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งมาจากการสัมภาษณ์บนพื้นฐานของการรับรู้ส่วนบุคคล ภูมิหลัง สังคม และวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลโดยตรง โดยมุ่งทำความเข้าใจความหมายของประสบการณ์ในมุมมองของเจ้าของประสบการณ์ซึ่งในการศึกษานี้คือแม่วัยรุ่น

ผู้ให้ข้อมูลและการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูล

ผู้ให้ข้อมูลในการศึกษานี้ คือ แม่วัยรุ่นมีอายุไม่เกิน 20 ปี มีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองเท่านั้น และยินดีเข้าร่วมการศึกษา โดยผู้วิจัยดำเนินการคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยาเป็นระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่ทำการศึกษาเพื่อค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ที่เป็นประสบการณ์ชีวิตของมนุษย์หรือบุคคลในวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคลนั้น และมุ่งที่จะศึกษาในประเด็นของการรับรู้และให้ความหมายประสบการณ์

นั้นๆ ว่าอย่างไร จำนวนผู้ให้ข้อมูลจะพิจารณาจากความอึดตัวของข้อมูล ซึ่งเป็นข้อมูลที่เพียงพอสามารถอธิบายความหมายของประสบการณ์ที่เกิดขึ้นได้

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก คนละ 2-3 ครั้ง ตามแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น มีลักษณะเป็นคำถามปลายเปิด แนวคำถามนี้เป็นเพียงแนวทางหรือคำถามนำในการค้นหาความหมายของปรากฏการณ์ และมีการถามเพื่อติดตามประเด็น (Follow-up questions) ที่เกิดขึ้นใหม่ หรือประเด็นที่ไม่ชัดเจนในขณะสัมภาษณ์ ร่วมกับการสังเกตพฤติกรรม (Observation) แบบไม่มีส่วนร่วม ขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยขั้นตอนต่าง ๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ขั้นสร้างสัมพันธภาพ ภายหลังจากผู้วิจัยติดต่อผู้อำนวยการโรงพยาบาล หัวหน้าฝ่ายการพยาบาลด้วยตนเองเพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล รวมทั้งแจ้งวัตถุประสงค์ของการศึกษา วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูลให้ทราบ เพื่อขอความร่วมมือในการแจ้งให้ผู้ให้ข้อมูลทราบ

2. ขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูล

- 2.1 ผู้วิจัยพบผู้ให้ข้อมูลตามวัน เวลา สถานที่ที่นัดหมายไว้ ผู้วิจัยเลือกใช้ห้องตรวจซึ่งเป็นห้องที่มีความมิดชิดเป็นส่วนตัวหรืออาจใช้บ้านของผู้ให้ข้อมูล หรือสถานที่ต่าง ๆ ที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการ และสะดวก เพื่อป้องกันการรบกวนสมาธิในขณะสนทนา

- 2.2 ก่อนเริ่มการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยแจ้งวัตถุประสงค์ของการวิจัย ประโยชน์ของการศึกษาอีกครั้งหนึ่ง และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ซักถามข้อข้องใจจนมีความกระจ่าง เมื่อผู้ให้ข้อมูลเข้าใจและยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยได้ให้ผู้ให้ข้อมูลแสดงความยินยอมในการเข้าร่วมการวิจัยในแบบฟอร์มใบยินยอมเข้าร่วมการวิจัย ผู้วิจัยขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลทำการบันทึกเสียงในขณะสนทนา แจ้งระยะเวลาที่จะใช้ในการสัมภาษณ์ แล้วจึงเริ่มดำเนินการสัมภาษณ์ตามแนวคำถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ดังตัวอย่างคำถามต่อไปนี้ 1) ท่านเคยมีประสบการณ์ในการเลี้ยงดูบุตรด้วยตนเองหรือไม่ 2) ท่านคิดอย่างไรกับการเลี้ยงดูบุตรของท่าน 3) การเลี้ยงดูบุตรมีความแตกต่างกับการเลี้ยงดูน้องหรือญาติอย่างไรและ 4) ในการเลี้ยงดูบุตรท่านมีความยุ่งยากลำบากใจแค่ไหน

3. ภายหลังสิ้นสุดการสัมภาษณ์ทุกครั้ง ผู้วิจัยทำการบันทึกโดยใช้การบันทึกข้อมูลภาคสนาม (Field Note) เพื่อทำการจดบันทึกสิ่งที่สังเกตพบก่อนเริ่มการสัมภาษณ์ ขณะสัมภาษณ์ และภายหลังสัมภาษณ์ เช่น สีหน้า ท่าทาง อากัปกริยา การแสดงออก

ของผู้ให้ข้อมูล อย่างละเอียดทันทีและมีการเขียนบันทึกประจำวัน (Reflective journal) ของผู้วิจัยเองเพื่อบันทึกความรู้สึก การสะท้อนคิด ความคิดเห็นส่วนตัว เหตุการณ์ หรือปัญหาที่เกิดขึ้นในแต่ละวันโดยไม่นำข้อมูลไปปะปนกับข้อมูลของผู้ให้ข้อมูล

4. ผู้วิจัยถอดเทปการสัมภาษณ์แบบคำต่อคำ (Verbatim) ด้วยตนเอง อ่านบทสนทนาที่ได้จากการถอดเทปการสัมภาษณ์ เพื่อวิเคราะห์ลักษณะของการตั้งคำถามและสรุปประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน พิจารณาแก้ไขข้อบกพร่องที่พบจากการสัมภาษณ์ จดบันทึกไว้เพื่อนำมาปรับปรุงในการสัมภาษณ์ครั้งต่อไป

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลของโคไลซ์ซี่⁹ ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

1. ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปคำให้สัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลมาเขียนบรรยายและบันทึกไว้ ผู้วิจัยอ่านข้อความที่ได้จากการถอดเทปคำให้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเพื่อทำความเข้าใจเนื้อหาในภาพรวมเกี่ยวกับความรู้สึกรู้สึกนึกคิด และประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูล

2. ผู้วิจัยดึง (Extracting) คำ กลุ่มคำ ประโยคหรือแนวคิดสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่น จากข้อมูลที่ได้จากการถอดเทปบทสัมภาษณ์ไปบันทึกในตารางข้อมูลที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น

3. ผู้วิจัยอ่านแต่ละข้อความหรือกลุ่มคำที่ค้นพบทุกคำที่มีความสำคัญบรรทัดต่อบรรทัด คำต่อคำแล้วให้ความหมาย (Formulate Meaning) หรือให้รหัส (Coding) ให้แก่ประโยคสำคัญที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ดึงออกมาในขั้นตอนของการดึงคำหรือประโยคสำคัญซึ่งในแต่ละประโยคอาจมีความหมายซึ่งเกี่ยวกับประสบการณ์การเป็นแม่มากกว่า 1 ประเด็น ผู้วิจัยนำข้อความที่ให้ความหมายหรือให้รหัสแล้วไปบันทึกไว้ และผู้วิจัยวิเคราะห์ว่ายังมีข้อมูลใดที่ยังไม่ชัดเจนหรือยังขาดก็จะทำการวางแผนกำหนดประเด็น และเตรียมแนวคำถามเพื่อใช้สัมภาษณ์ในครั้งต่อไป

หลังจากที่ผู้วิจัยได้ถอดความคำพูดของผู้ให้ข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้ความหมายแล้ว เพื่อป้องกันความลำเอียงของผู้วิจัย ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลทั้งหมดของผู้ให้ข้อมูล 2 รายแรกให้ผู้ทรงคุณวุฒิช่วยตรวจสอบการตั้งคำถามในการแกะรอยข้อมูลว่ามีความเหมาะสม ถูกต้องหรือไม่ ผู้วิจัยมีความลำเอียงในการถาม การสรุป หรือการวิเคราะห์ข้อมูลหรือไม่ อย่างไร และนำข้อเสนอแนะที่ได้มาปรับปรุงในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งต่อไป

4. ผู้วิจัยทบทวนความหมายที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลและนำ

ความหมายที่ได้มาจัดกลุ่มแต่ละประเด็นสำคัญ (Cluster of Themes) ว่าแม้ว่าวิธีนี้ให้ความหมายประสบการณ์ในการเป็นแม่ว่าอย่างไร เพื่อนำไปสู่การสร้างข้อสรุปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ทำให้ได้ข้อสรุปที่เป็นความคิดรวบยอดทั้งกลุ่มใหญ่ (Themes) และกลุ่มย่อย (Sub-Themes) ที่อยู่ภายใต้ความหมายเดียวกันกับกลุ่มใหญ่นั้น ๆ

5. ผู้วิจัยนำข้อสรุปที่ได้จากการวิเคราะห์หามาผสมผสานกัน และเขียนคำอธิบายปรากฏการณ์แต่ละข้อสรุปอย่างละเอียด (Exhaustive Description) ตามวัตถุประสงค์การวิจัยที่ต้องการศึกษาว่าแม้ว่าวิธีนี้อธิบายประสบการณ์ในการเป็นแม่ว่าอย่างไรบ้าง และผู้วิจัยนำคำอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาอย่างละเอียดมาลดรูป (Reduce) ให้เป็นโครงสร้างที่สำคัญของปรากฏการณ์ที่ศึกษา (Essential Structure) โดยผู้วิจัยใช้คำพูดของผู้ให้ข้อมูลมาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงว่าข้อมูลนั้นมีความจริง มีหลักฐานที่สามารถตรวจสอบได้ แสดงถึงความน่าเชื่อถือ ความชัดเจนของข้อมูลที่ได้

6. ผู้วิจัยนำข้อสรุปที่ได้กลับไปให้ผู้ให้ข้อมูล จำนวน 5 ราย อ่านอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการยืนยันและรับรองความถูกต้องของข้อมูลจากแม่ผู้เป็นเจ้าของประสบการณ์นั้น ๆ เอง

7. หากมีประเด็นหรือข้อมูลใหม่ที่ไม่ได้รับในการสัมภาษณ์ครั้งแรกผู้วิจัยจะนำข้อมูลนั้นมาวิเคราะห์เพิ่มเติมหากข้อมูลนั้นไม่เข้าช้อนกับข้อมูลเดิม และนำข้อสรุปที่ได้ใหม่ไปเขียนอธิบายเพิ่มเติมจากการวิเคราะห์ในครั้งแรกให้มีความครอบคลุมและมีความชัดเจนยิ่งขึ้น

การสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวผู้วิจัยถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเป็นผู้วิเคราะห์ข้อมูล ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ใช้วิธีการในการสร้างความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยใช้หลักเกณฑ์ของ Lincoln และ Guba¹⁰ ซึ่งกล่าวถึงวิธีการในการพิจารณาตรวจสอบความน่าเชื่อถือ (Trustworthiness) ของข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพไว้ 4 ประการ ดังนี้

ความน่าเชื่อถือ (Credibility) ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการตรวจสอบสามเส้า (Triangulation) ทั้งด้านวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลด้านทฤษฎี และโดยผู้เชี่ยวชาญด้านระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อตรวจสอบความถูกต้องและความลุ่มลึกของข้อมูล นอกจากนี้แล้วผู้วิจัยยังตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบ (Member checks) โดยผู้วิจัยนำประเด็นที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นย้อนกลับมาตรวจสอบความเข้าใจของการสรุปและตีความของข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูล เพื่อให้แน่ใจว่าข้อสรุปที่ได้เป็นข้อมูลจากประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลจริง

ความสามารถในการถ่ายโอน (Transferability) ในการทำวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยเลือกผู้ให้ข้อมูลที่มีความหลากหลาย เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุม

ความสามารถในการพึ่งพา (Dependability) ผู้วิจัยได้ใช้หลายวิธีในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมและการจดบันทึก และเชื่อมโยงข้อมูลดังกล่าวเข้าด้วยกัน เพื่อเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างแท้จริง ตลอดจนนำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูลอภิปรายร่วมกับผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อลดอคติจากการวิเคราะห์และตีความข้อมูล

ความสามารถในการยืนยัน (Conformability) โดยผู้วิจัยได้ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นกรอบกระตุ้นแนวความคิดในการสร้างแนวคำถามเพื่อให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการศึกษา และผ่านการตรวจสอบคุณภาพของเครื่องมือจากผู้ทรงคุณวุฒิ และภายหลังสิ้นสุดการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยทำการถอดเทปด้วยตนเอง และนำข้อมูลที่ได้อ่านบันทึกให้เป็นระเบียบ เป็นหมวดหมู่ทุกครั้ง ภายหลังเสร็จสิ้นการสัมภาษณ์ในแต่ละวัน

การพิทักษ์สิทธิ์ของผู้ให้ข้อมูล

การศึกษาค้นคว้านี้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยของวิทยาลัยนานาชาติเซนต์เทเรซาและการดำเนินการศึกษากระทำภายใต้ความยินยอมจากผู้ให้ข้อมูลซึ่งผู้ให้ข้อมูลทุกคนได้รับทราบวัตถุประสงค์ของการศึกษาจากผู้วิจัย และรับทราบว่าผู้ให้ข้อมูลมีสิทธิ์ที่จะปฏิเสธการให้สัมภาษณ์ได้ตลอดเวลา ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลรู้สึกไม่สบายใจจากการให้ข้อมูล ผู้วิจัยจะหยุดการสัมภาษณ์ทันที และเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลได้ระบายความรู้สึก อยู่เป็นเพื่อน ให้กำลังใจ และรอนกว่าผู้ให้ข้อมูลรู้สึกดีขึ้น เมื่อผู้ให้ข้อมูลรู้สึกดีขึ้นผู้วิจัยจะสอบถามความสมัครใจในการที่จะให้ข้อมูลต่อ ในกรณีที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการที่จะให้ข้อมูลต่อผู้วิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลต่อ แต่ถ้าหากผู้ให้ข้อมูลมีความประสงค์จะยุติการสัมภาษณ์ในครั้งนี้ก่อน ผู้วิจัยก็จะเคารพการตัดสินใจของผู้ให้ข้อมูลและจะนัดหมายวัน เวลาที่ผู้ให้ข้อมูลพร้อมจะให้ข้อมูลอีกครั้ง ผู้ให้ข้อมูลจะได้รับการแจ้งว่าการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาไปอภิปรายหรือพิมพ์เผยแพร่จะกระทำในภาพรวมเพื่อจุดมุ่งหมายในศึกษาภายใต้ขอบเขตที่ได้รับอนุญาตจากผู้ให้ข้อมูลเท่านั้น โดยไม่เปิดเผยชื่อ สถานที่ปฏิบัติงานของผู้ให้ข้อมูลสำหรับแฟ้มข้อมูลต่าง ๆ ผู้วิจัยจะเก็บไว้ในคอมพิวเตอร์ส่วนตัว และกำหนดรหัสผ่านเพื่อป้องกันบุคคลภายนอกไม่ให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ มีการสำรองข้อมูลไว้ในซีดีรอมและ External hard disc ส่วนตัวโดยกำหนดรหัสผ่านเพื่อป้องกันบุคคลภายนอกไม่ให้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ และผู้วิจัยจะเก็บรักษาข้อมูลเหล่านี้ไว้

ในสถานที่ที่มีความปลอดภัย จะมีการลบหรือทำลายข้อมูล ภายหลังการเผยแพร่ผลการศึกษาวิจัยแล้วในระยะเวลา 1 ปี (ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ในการตรวจสอบได้ของข้อมูล)

ผลการวิจัย

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกเป็นรายบุคคล พบว่าผู้ให้ข้อมูลได้แสดงให้เห็นถึงความคิดเห็น ความรู้สึก การกระทำที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่นประกอบด้วยประเด็นหลัก (Themes) 3 ประเด็น คือ “พยายามสร้างครอบครัวใหม่” และ “พยายามให้สิ่งที่ตนเองไม่เคยได้รับแก่ลูก” และ “จะไม่ยอมให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอย” ดังนี้

1. พยายามสร้างครอบครัวใหม่จากการศึกษา พบว่า แม่วัยรุ่นให้ความหมายของ “ครอบครัว ว่าหมายถึง การอยู่ร่วมกันระหว่างสามี ภรรยา และลูก” โดยแม่วัยรุ่นส่วนใหญ่มักจะแยกออกมาจากครอบครัวเดิม มาอยู่กันโดยลำพัง เนื่องจากมีความเห็นว่าการอยู่กับครอบครัวเดิมทำให้การใช้ชีวิตคู่ไม่มีความเป็นอิสระ ไม่สามารถตัดสินใจในการดำเนินชีวิตครอบครัวของตนเองได้อย่างอิสระ ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“ถ้าเราอยู่บ้านกับพ่อแม่เรา แฟนหนูเค้าก็ไม่อยากอยู่ เค้าว่ามันอึดอัด ไม่ได้คับแคบเรื่องที่อยู่นะพี่ แต่เค้าว่าอึดอัด ต้องทำตามพ่อ แม่หนูตลอด” (03)

นอกจากความรู้สึกไม่เป็นอิสระในการดำเนินชีวิตของแม่วัยรุ่นและสามีแล้ว จากการสัมภาษณ์ ยังพบว่า แม่วัยรุ่นบางคนไม่อยากจะอยู่กับครอบครัวเดิม เนื่องจากไม่อยากจะเป็นภาระ โดยเฉพาะหลังคลอดบุตร ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“หนูไม่อยากกรบวณแม่ เพราะทุกวันนี้แม่ก็ต้องเลี้ยงน้อง สมองเรียน ถ้าเราไปอยู่กับเค้า เค้าก็ต้องมาหาเลี้ยงเรา แฟนเรา ลูกเราอีก หนูกับแฟนก็เลยออกมาเช่าบ้านอยู่กันเอง” (01)

จากข้อมูลที่ได้จากการศึกษาข้างพบว่า แม่วัยรุ่นบางคนพยายามหางานทำเพื่อให้มีรายได้สำหรับใช้จ่ายภายในครัวเรือน และเพื่อสร้างความมั่นคงให้แก่อนาคตของลูก ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“หนูพักคลอดได้เดือนกว่า ๆ เกือบ 2 เดือน หนูก็ไปทำงานแล้ว แฟนทำคนเดียวก็ไม่ว่าใช้จ่าย ไหนจะค่านม ไหนจะค่าเช่าบ้าน อีกหน่อยถ้าลูกต้องเข้าโรงเรียนรายจ่ายมันต้องเยอะกว่านี้ ไม่อยากให้ลูกต้องลำบาก อด ๆ ยาก ๆ อย่างหนู ...เพราะอย่างนี้แหละหนูต้องทำ” (06)

การเป็นแม่วัยรุ่นของผู้ให้ข้อมูล มีผลให้แม่วัยรุ่นและสามีประสบกับความยากลำบากในการดำเนินชีวิต เนื่องจากแม่วัยรุ่นและสามีส่วนใหญ่แยกครอบครัวออกมาจากครอบครัวเดิม ทำให้ขาดการสนับสนุนในเรื่องต่าง ๆ เช่น การให้คำแนะนำใน

เรื่องต่าง ๆ การให้ความช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตร การให้ความช่วยเหลือทางการเงินเมื่อประสบปัญหา ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“ออกมาอยู่กันเองแบบนี้ หนูก็เลี้ยงเอง ลองทำผิด ๆ ถูก ๆ แม่แกก็มาช่วยตอนแรก ๆ แต่ตอนนี้ไม่ได้มาแล้ว ต้องขายของ หนูก็เลี้ยงเอง บางทีกลางวันก็เอาไปฝากแกมั่งเวลาจะไปไหน แต่ก็ไปบ่อยหรอก เพราะแกขายของ เราก็รู้ว่าแกยุ่ง ไม่ค่อยมีเวลาจะดูแล...ก็เลยไม่ค่อยได้ไปไหน” (08)

“พอหนูต้องไปทำงาน ก็เอาลูกไปส่งไว้บ้านแม่ตอนเช้า ให้แกเลี้ยงให้ บางทีก็คนแถว ๆ นั้นช่วยกัน ใครผ่านไป ผ่านมาก็อ้อม...หนูกับแฟนต้องไปทำงาน ก็ต้องฝากแม่เนี่ยแหละ ไม่ต้องไปเสียสตางค์จ้างเค้า” (03)

2. พยายามให้สิ่งที่ตนเองไม่เคยได้รับแก่ลูก จากการศึกษ พบว่า แม่วัยรุ่นพยายามที่จะเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก ความอบอุ่น และความเอาใจใส่ เนื่องจาก ตนเองรู้สึกได้ว่า ในวัยเด็กตนขาดการดูแล เอาใจใส่จากพ่อ แม่ ผู้ปกครอง จึงทำให้เพื่อนเข้ามามีอิทธิพลในการดำเนินชีวิตที่ผ่านมา และทำให้ตนต้องกลายเป็นแม่ตั้งแต่ตนยังอยู่ในวัยรุ่น ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“แม่หนูขายของ ไม่ค่อยมีเวลาสนใจหรอกว่าเราจะไปไหน ทำอะไร ไปกับใคร เราก็ติดเพื่อน ไปกับเพื่อน...พอหนูมีแฟนก็เริ่มติดแฟน เพราะเค้าเอาใจเรา เราก็เลยชอบ..หนูก็ไม่อยากให้ลูกรู้สึกแบบหนู ก็คิดว่าถ้าลูกโตจะเลี้ยงเค้ายังไง...” (03)

“หนูทำงานหนัก เพราะอยากเลี้ยงลูกดี ๆ มีของเล่น มีชุดสวย ๆ ใส่ มีตุ๊กตาเล่นเหมือนคนอื่น โตมาได้เรียนสูง ๆ เราไม่เคยได้ ก็อยากให้ลูกเราได้...” (04)

3. จะไม่ยอมให้ประวัติศาสตร์ซ้ำรอยจากการศึกษา พบว่า แม่วัยรุ่นส่วนใหญ่รู้สึกว่าการเป็นแม่ตั้งแต่ยังอยู่ในช่วงวัยรุ่นของตนเป็นความยากลำบาก ซึ่งต้องพยายามต่อสู้ ต้านในในเรื่องต่าง ๆ ด้วยตนเอง จึงไม่ยอมให้รูปแบบนี้เกิดขึ้นกับคนในครอบครัวของตน ได้แก่ น้องสาว ญาติ หรือแม้กระทั่งกับลูกของตน ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“...หนูคอยดูน้องสาวมากขึ้น เมื่อก่อนไม่ได้สนใจอะไรมาก ตอนนี้นึกหัวแก่มากขึ้น คอยบอก คอยเตือนเวลาเห็นน้องทำอะไรไม่ดี หรือว่ามีแฟนอะไรแบบนี้ หนูไม่อยากให้น้องเป็นแบบหนู...อีกอย่าง แม่แกก็เสียใจกับหนูพอแล้วถ้าน้องเป็นแบบหนูอีกคนก็สงสารแก” (05)

“หนูตั้งใจไว้เลยว่าจะสอนลูกให้เป็นคนดี ให้ตั้งใจเรียน เรื่องเรียนสำคัญ ดูอย่างหนูเรียนน้อย ไม่มีความรู้ ก็ต้องมารับจ้างเค้า วันไหนมาก็ได้เงิน วันไหนไม่มาก็ไม่ได้เงิน ไม่อยากทำงานก็ไม่ได้ เดียวลูกไม่มีอะไรกิน มันต้องคิดไปหมด...” (02)

นอกจากความตั้งใจในการป้องกันไม่ให้เหตุการณ์ที่ตนประสบเกิดขึ้นกับคนในครอบครัวแล้ว แม่วัยรุ่นยังพยายามที่จะดำเนินชีวิตให้ดีที่สุด ไม่ให้เกิดความผิดพลาดเช่นเดิมอีกในเวลาที่ตนเองและสามียังไม่มีความพร้อมในด้านต่าง ๆ เช่น ด้านเศรษฐกิจ ด้านการสนับสนุนจากครอบครัว เป็นต้น ดังตัวอย่างคำพูดต่อไปนี้

“หนูก็พยายามจะไม่ปล่อยให้มีลูกอีกตอนนี้คงจนกว่าลูกจะเข้าโรงเรียนก่อน ไม่งั้นหนูแน่ ๆ ทำงาน ได้เงินเดือนไม่พอใช้...ผิดยาคุม ตอนนั้นคุมไว้ก่อน ชัก 3 หรือ 4 ปี ค่อยคิดอีกที” (06)

การอภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาช่วยให้ผู้วิจัยสามารถทำความเข้าใจถึงปรากฏการณ์ในการเป็นแม่ของวัยรุ่น ดังนี้

การเป็นแม่ ตามการรับรู้ และประสบการณ์ของแม่วัยรุ่นพบว่า มีความเข้าใจถึงความเป็นแม่ที่มีความแตกต่างกันบ้างตามการรับรู้ และประสบการณ์ของแม่วัยรุ่นแต่ละคน และมีความเข้าใจที่เหมือน หรือคล้ายคลึงกันในด้านการแสดงบทบาทของการเป็นแม่ คือ การให้กำเนิดบุตร การเลี้ยงดูบุตรด้วยความรัก การพยายามส่งเสริมและตอบสนองความต้องการของบุตรในด้านต่างๆ เช่น การได้รับอาหารที่เพียงพอ การได้รับการเลี้ยงดูที่ดี การวางแผนในอนาคตให้กับบุตรของตน เป็นต้น

แม่วัยรุ่นส่วนใหญ่มีความปรารถนาที่จะพยายามสร้างครอบครัวใหม่ของตนเอง พยายามที่จะสร้างความมั่นคงให้แก่ครอบครัวเพื่อให้บุตรของตนได้รับสิ่งที่ดีซึ่งตนไม่ได้รับเมื่อวัยเด็ก โดยการพยายามทำงานหารายได้มาจุนเจือค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว การพยายามดำรงชีวิตด้วยตนเองโดยไม่พึ่งพาครอบครัวเดิมทางด้านเศรษฐกิจ การวางแผนเพื่ออนาคตของลูกในด้านต่างๆ เช่น ด้านการศึกษา ด้านการดำรงชีวิต เป็นต้น ถึงแม้แม่วัยรุ่นเหล่านี้จะยังต้องการความช่วยเหลือ พึ่งพาครอบครัวเดิมในด้านการให้ความช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตร ด้านข้อมูล ความรู้ ความเชื่อ แนวคิด และแนวปฏิบัติต่างๆ เพื่อประโยชน์ในการเลี้ยงดูบุตร ดังนั้น แม่วัยรุ่นจึงยังขอความช่วยเหลือจากครอบครัวเดิมของตนหรือครอบครัวเดิมของสามีในด้านการช่วยเหลือในการเลี้ยงดูบุตรเมื่อตนเองและสามีต้องออกไปทำงานนอกบ้าน ซึ่งเป็นความช่วยเหลือด้านการสนับสนุนจากครอบครัวเดิมที่ต้องการมากที่สุด

จากการศึกษาทำให้เห็นว่าความรู้สึกและทัศนคติของแม่วัยรุ่นจะส่งผลต่อพฤติกรรม และรูปแบบในการดำเนินชีวิต ซึ่งทำให้แม่วัยรุ่นเหล่านี้มีความระมัดระวังในการดำรงชีวิตมากขึ้น มีการวางแผนการใช้ชีวิต และมีการวางแผนครอบครัวมากขึ้น

เพื่อไม่ให้ตนเองประสบกับปัญหาในด้านต่างๆ มีจุดมุ่งหมายในชีวิต มีความพยายามมุ่งมั่นที่จะป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ที่ตนมองว่าเป็นประสบการณ์ที่ไม่ควรเกิดในช่วงเวลาที่ไม่เหมาะสมทั้งกับตนเอง และบุคคลรอบข้างอีกด้วย ผลการศึกษา พบว่า มีความสอดคล้องกับการศึกษาของ สุขาดา รัชชกุล¹¹ พบว่าเมื่อมารดาวัยรุ่นผ่านเหตุการณ์ต่างๆ จนกระทั่งคลอດ จะมีความรู้สึกนึกคิดดีขึ้น อีกระดับหนึ่ง มีการมองชีวิตที่เปลี่ยนไป จะมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การดำเนินชีวิตของตนเองใหม่ มีความตั้งใจที่จะอบรมเลี้ยงดูลูกให้เจริญเติบโตดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ และสอดคล้องกับหลายการศึกษาที่พบว่า การเป็นแม่เป็นการเปิดชีวิตใหม่ เป็นสิ่งกระตุ้นให้จินตนาการถึงชีวิตที่ดีกว่าสำหรับตนเองและลูก มีการวางแผนชีวิต มีความมุ่งมั่น มีเป้าหมายในชีวิต ซึ่งเกิดจากการรับรู้ว่ามีลูกให้รับผิดชอบ¹²⁻¹³ ดังนั้นประสบการณ์การเป็นแม่วัยรุ่นที่ได้จากการศึกษาค้นคว้านี้ช่วยให้ผู้วิจัยมีความเข้าใจถึง “ประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่น” ได้อย่างลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาเพื่อให้ความช่วยเหลือให้คำแนะนำ หรือใช้ประโยชน์จากข้อมูลที่ได้รับ หรือจากแม่วัยรุ่นที่ยินดีจะถ่ายทอดประสบการณ์ แนวคิดต่างๆ ต่อไป

ข้อเสนอแนะและการนำผลการวิจัยไปใช้

การศึกษาค้นคว้านี้เป็นการศึกษาประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่น ที่ดำเนินการศึกษาเพียงหน่วยงานเดียวเท่านั้น หากมีการติดตามผู้ให้ข้อมูล เพื่อไปสนทนา/สัมภาษณ์ ที่บ้านเป็นระยะๆ น่าจะช่วยให้ข้อมูลมีความลึกซึ้ง อันเกิดจากความใกล้ชิดและความไว้วางใจระหว่างผู้วิจัย และผู้ให้ข้อมูล อาจจะช่วยให้เห็นถึงประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่นที่เกิดขึ้นจากการสังเกต ทั้งแบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาประกอบการวิเคราะห์ข้อมูล น่าจะทำให้ได้ข้อมูลที่แสดงถึงประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่นได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

ด้านการปฏิบัติการพยาบาล

พยาบาลวิชาชีพสามารถนำองค์ความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ การสะท้อนคิด และประสบการณ์การเป็นแม่ของวัยรุ่นไปเป็นข้อมูลพื้นฐานในการทำความเข้าใจการเป็นแม่ของวัยรุ่นได้ตรงตามมุมมองของแม่วัยรุ่นเอง และนำไปวางแผนการจัดรูปแบบการบริการเพื่อให้การดูแลวัยรุ่นและบุตรได้อย่างเหมาะสม มีความสอดคล้องและสามารถตอบสนองความต้องการของแม่วัยรุ่นและบุตรตามบริบท ซึ่งจะก่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีกับแม่วัยรุ่นและบุตรมากยิ่งขึ้น

ด้านการศึกษาพยาบาล

นำองค์ความรู้ที่ได้รับจากประสบการณ์ และการสะท้อนคิดในการเป็นแม่ของวัยรุ่นไปเป็นข้อมูลพื้นฐานให้อาจารย์ผู้สอน และนักศึกษาพยาบาลได้ทำความเข้าใจการเป็นแม่ของวัยรุ่นได้อย่างลึกซึ้ง และนำไปบูรณาการในการเรียนการสอนเพื่อฝึกทักษะมุมมองของนักศึกษาพยาบาล ในการมองปรากฏการณ์ของผู้ใช้บริการแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน

ด้านการวิจัยทางการพยาบาล

นำองค์ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ และการสะท้อนคิดในการเป็นแม่ของวัยรุ่นไปเป็นข้อมูลพื้นฐานและเป็นแนวทางการทำวิจัยในแม่วัยรุ่นและบุตรเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ชัดเจนในประเด็นหรือบริบทที่ศึกษาซึ่งมีความแตกต่างกัน และก่อให้เกิดการวิจัยเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพในการให้การพยาบาลหรือการดูแลเด็กและวัยรุ่นต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณวิทยาลัยนานาชาติเซนต์เทเรซา ที่กรุณาให้ทุนสนับสนุนในการดำเนินการวิจัย ขอขอบพระคุณ อาจารย์วิภา เพ็งแสงี่ยม คณบดีคณะพยาบาลศาสตร์ วิทยาลัยนานาชาติเซนต์เทเรซา ที่กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ ตลอดจนแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความละเอียด ถี่ถ้วนและเอาใจใส่ด้วยดีเสมอมา ขอขอบพระคุณโรงพยาบาล เจ้าหน้าที่ และแม่วัยรุ่น ผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่ให้ความอนุเคราะห์ และอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. สถานการณ์การตั้งครรภ์ของวัยรุ่น [อินเทอร์เน็ต]. 2553 [เข้าถึงเมื่อ 2 ตุลาคม 2554]; เข้าถึงได้จาก: http://www.m-society.go.th/content_stat_detail.php?pageid=858.
- กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์. สถานะการมีบุตรของวัยรุ่นไทย [อินเทอร์เน็ต]. 2553 [เข้าถึงเมื่อ 10 สิงหาคม 2554]; เข้าถึงได้จาก: http://www.m-society.go.th/content_stat_detail.php?pageid=712.
- Campbell-Grossman CK, Hudson DB, Keating-Lefler R, Heusinkvelt S. The Provision of Social support to Single, Low-Income, African American Mother Via E-Mail Messages. *Journal of Family Nursing*. 2009;15(2):220-36.
- Pungbangkadee R, Parisunyakul S, Kantaruksa, K, Sripichyakarn K, Kools S. Experiences of Early Motherhood among Thai Adolescents: Perceiving Conflict Between Needs as a Mother and an Adolescents. *Thai Journal of Nursing Research*. 2008;12(1):70-82.
- สุริย์พร กฤษเจริญ. ความเป็นหญิงชายและมิติทางเพศ: สุขภาพการเจริญพันธุ์ของผู้หญิง. สงขลา: ชานเมืองการพิมพ์; 2547.
- มูลนิธิไฮนริค เบิลล์ สำนักงานภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. เป็นพ่อแม่หลังชีวิตคู่แยกทาง: มุมมองด้านกฎหมาย มิติหญิงชายและวาทกรรม โครงการศึกษาการแบ่งปันภาระในการดูแลบุตรภายใต้สถานการณ์หย่าร้าง/แยกกันอยู่. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์; 2552.
- Mercer RT. Becoming a mother: Research on maternal role identity from Rubin to the present. USA: Springer publishing company; 1995.
- วีริภรณ์ วงศ์วิญญูตระกูล. การทบทวนงานวิจัยทางการพยาบาลที่เกี่ยวข้องกับมารดาวัยรุ่นหลังคลอดในประเทศไทยระหว่าง พ.ศ. 2538-2548. *วารสารการศึกษาและการพยาบาล*. 2551;1(1):44-5.
- Streubert HJ, carpenter DR. *Qualitative Research in Nursing*. 4th ed. Lippincott Williams & Wilkins; 2007.
- Lincon YS, Guba EG. *Naturalistic inquiry*. Beverly Hills, CA: Sage; 1985.
- สุชาติ รัชชกุล. การตั้งครรภ์ไม่พึงปรารถนาและการตัดสินใจทำแท้ง. [วิทยานิพนธ์ดุขุฎิบัณฑิต] กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร; 2541.
- Barratt MS, Roach MA, Morgan KM, and Colbert KK. Adjustment to motherhood by single adolescents. *Family Relations*. 1996;45:209-15.
- Seamark C. Lings P. Positive experiences of teenage motherhood: A qualitative study. *The British Journal of General Practice*. 2004;54:813-18.